

Arheološko istraživanje u Iloku 2008. g. Lokalizacija Ilok - Dvor knezova Iločkih i Ilok - crkva Sv. Petra apostola Archaeological Excavations in Ilok in 2008 Ilok site - Castle of the Dukes of Ilok and St. Peter the Apostle Church

Željko Tomićić
Kristina Jelinčić
Kristina Turkalj
Gordana Mahović

Primljeno/Received: 30.03.2009.
Prihvaćeno/Accepted: 27.05.2009.

Prema posebnom nalogu Ministarstva kulture RH, u lipnju i srpnju 2008. godine provedeno je istraživanje u Iloku na položajima Dvor knezova Iločkih i crkva Sv. Petra apostola, s ciljem definiranja ulaznog objekta na istočnom pročelju dvorca i tlocrta crkve u njezinom južnom dijelu, koliko je to moguće s obzirom na složenost komunalne infrastrukture. Također, trebalo je utvrditi postojanje, odnosno odsutnost arhitekture poradi budućeg planiranja premještanja raznovrsnih instalacija u tom dijelu Iloka.

Istraživanjima je definiran velik ulazni obrambeni objekt pred istočnim pročeljem dvorca Odesalchi, a na crkvi Sv. Petra apostola otkriven je južni dio apside s potpornjakom, južni dio zvonika s potpornjakom i južni dio zapadnog pročelja crkve. U sondama ispred škole, južno od crkve, nisu pronađeni tragovi arhitekture.

Ključne riječi: Ilok, Dvor knezova Iločkih, srednji vijek, Odesalchi, Sv. Petar apostol

Key words: Ilok, Castle of the Dukes of Ilok, Middle Ages, Odesalchi, St. Peter the Apostle

U okviru projekta "Vukovar – Vučedol – Ilok" ekipa Instituta za arheologiju iz Zagreba provela je arheološka iskopavanja u Iloku na lokalitetima Dvor knezova Iločkih i crkva Sv. Petra apostola. U ovoj, posljednjoj, godini projekta pristupilo se arheološkom iskopavanju prema nalogu Ministarstva kulture koje je jasno odredilo da se na dvorcu Odesalchi treba do kraja definirati srednjovjekovni ulazni obrambeni objekt koji je dijelom otkriven prilikom arheoloških istraživanja u jesen 2007. godine.

Na položaju gotičke crkve, složenost komunalne infrastrukture (cesta, plinovod, vodovod, instalacije za struju i telefon, kanalizacija, a svi vodovi su prisutni na više mjesta) u dosadašnjim istraživanjima nije dopustila temeljito istraživanje, odnosno onemogućila je da se u cijelosti dođe do tlocrta crkve. Četiri sonde, otvorene prema tom nalogu, imale su za cilj potvrditi položaj zidova gotičke crkve (zvonik, apside) u njenom južnom dijelu, a uza zgradu škole utvrditi postoji li arhitektura ili samo arheološki slojevi zbog potreba planiranja premještanja komunalnih instalacija.

Istraživanje je i ove godine vodio prof. dr. sc. Željko Tomićić, znanstveni savjetnik Instituta za arheologiju. Pored njega, u istraživanju su sudjelovale djelatnice Instituta, stručne suradnice-dokumentaristice: mr. sc. Kristina Jelinčić (zamjenica voditeljica), Kristina Turkalj i Gordana Mahović. U istraživanju je sudjelovao i Denis Blažević, student Odjela za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Izrada arhitektonske i arheološke nacrtne dokumentacije povjerena je tvrtki ArheoPlan d.o.o. iz Dubrovnika.

Dvor knezova Iločkih

Tijekom zaštitnih arheoloških istraživanja nalazišta Dvor knezova Iločkih (dvorac Odesalchi), koja su provedena 2007. godine na prostoru ispred istočnog pročelja dvorca Odesalchi, otkriveni su gotički zidovi i kontrafor. Na temelju istraživanja konzervatora, kojima je utvrđeno da je ulaz u srednjovjekovni palas Nikole Iločkog bio s istočne strane, kao najmanje ugrožene te da se sastojao od nekoliko objekata (Horvat, 2002), zaključeno je kako gotički zidovi, otkriveni tijekom tih arheoloških istraživanja čine sastavne elemente toga ulaznog objekta.

Istraživanja u 2008. godini bila su usmjerena na prostor od linije iskopa, dosegnute 2007. godine prema istoku, u dužini od 19,6 m i od zgrade aneksa prema jugu u dužini od 15,51 m. S obzirom na nalogom zadani okvir, istraživanje je podrazumijevalo pažljivo uklanjanje samo površinskih slojeva humusa, nasipa i šute koji datiraju iz 19. i 20. stoljeća, bez iskopa starijih kulturnih slojeva i objekata.

Zidovi ulaznog objekta uočeni su ispod sloja nasipane šute u kojem su pronađeni brojni nalazi novovjekovne, kasnosrednjovjekovne, antičke i prapovijesne keramike, zatim stakleni, metalni i kameni nalazi, te novac iz 19. i 20. stoljeća. Također, uočeni su i ukopi recentnih instalacija koji su oštetili zidove.

Sjeverni zid ulaznog objekta građen je od lomljenoga kamena i lomljene opeke, povezane žutom žbukom, dok mu je lice građeno od cijelih opeka. Građen je istodobno s kon-

Sl. 1. Pogled na ulazni objekt (foto: Gordana Mahović)

Fig.1. View of the entrance building (photo: Gordana Mahović)

traforom na njegovoj sjevernoj strani i sa zidom obrambenog bedema koji se nastavlja na istočno lice. Na sjeverno lice zida naslanja se još jedan kontrafor, građen od lomljenoga kamenja i lomljene opeke u ispuni i cijelih opeka na licu. Oštećen je izgradnjom gospodarske zgrade iz 19. stoljeća, oguljeno mu je istočno lice i na njega je stavljena bijela žbuka.

Južni zid ulaznog objekta građen je od opeka povezanih bijelom žbukom. Istodobno s njim građena su i četiri kontrafora na njegovu južnom licu, od kojih su tri otkrivena u istraživanjima 2008., a jedan 2007. godine.

Između dva najistočnija kontrafora nalazio se sloj šute, debljine više od dva metra, ispod kojega je na visini od 129,74 metra pronađena podnica, građena od opeka različitih dimenzija (33 x 16 x 5, 30 x 20, 34 x 18, 33 x 17 x 7 cm). Podnica je oštećena kružnim ukopom koji vjerojatno pripada turskom razdoblju.

Na sjeveroistočnom uglu južnog zida ulaznog objekta uočeno je proširenje, koje je građeno zajedno sa zidom. Širine je 1,78 metara, na zapadnom je licu znatno oštećeno, a s obzirom da je iskop već bio na razini srednjovjekovnog sloja s ukopima iz turskog razdoblja, nije bio moguć daljnji iskop koji bi odgovorio na pitanje ukupne dužine i funkcije ovog proširenja.

Između sjevernoga i južnog zida ulaznog objekta otkriven je još jedan gotički zid, građen od opeka povezanih bijelom žbukom. Istočno lice mu je vrlo oštećeno i očuvano je samo do visine 130,08 m. Na tome istočnom licu zid se pruža dalje u širini od 42 cm na jug i 60 cm na sjever. Na sjeveru se spaja sa zidom širine 60 cm, koji se pruža u smjeru istok-zapad i naslanja se na sjeverni zid ulaznog objekta. Na jugu je oštećen izgradnjom zida gospodarske zgrade iz 19. stoljeća. Vjerojatno se na zapadnom kraju spaja s još jednim gotičkim zidom koji se pruža u smjeru sjever-jug u dužini od 5,96 m. Zbog zida gospodarske zgrade koji je izgrađen na njemu, nije bilo moguće jasno utvrditi njihov odnos.

Otkriveni srednjovjekovni zidovi oštećeni su zidovima gospodarske zgrade iz 19. stoljeća. Iz povijesnih podataka do-

znajemo da je ova gospodarska zgrada srušena polovinom 20. stoljeća pa su njezini zidovi ostali očuvani samo u visini od dva reda opeka.

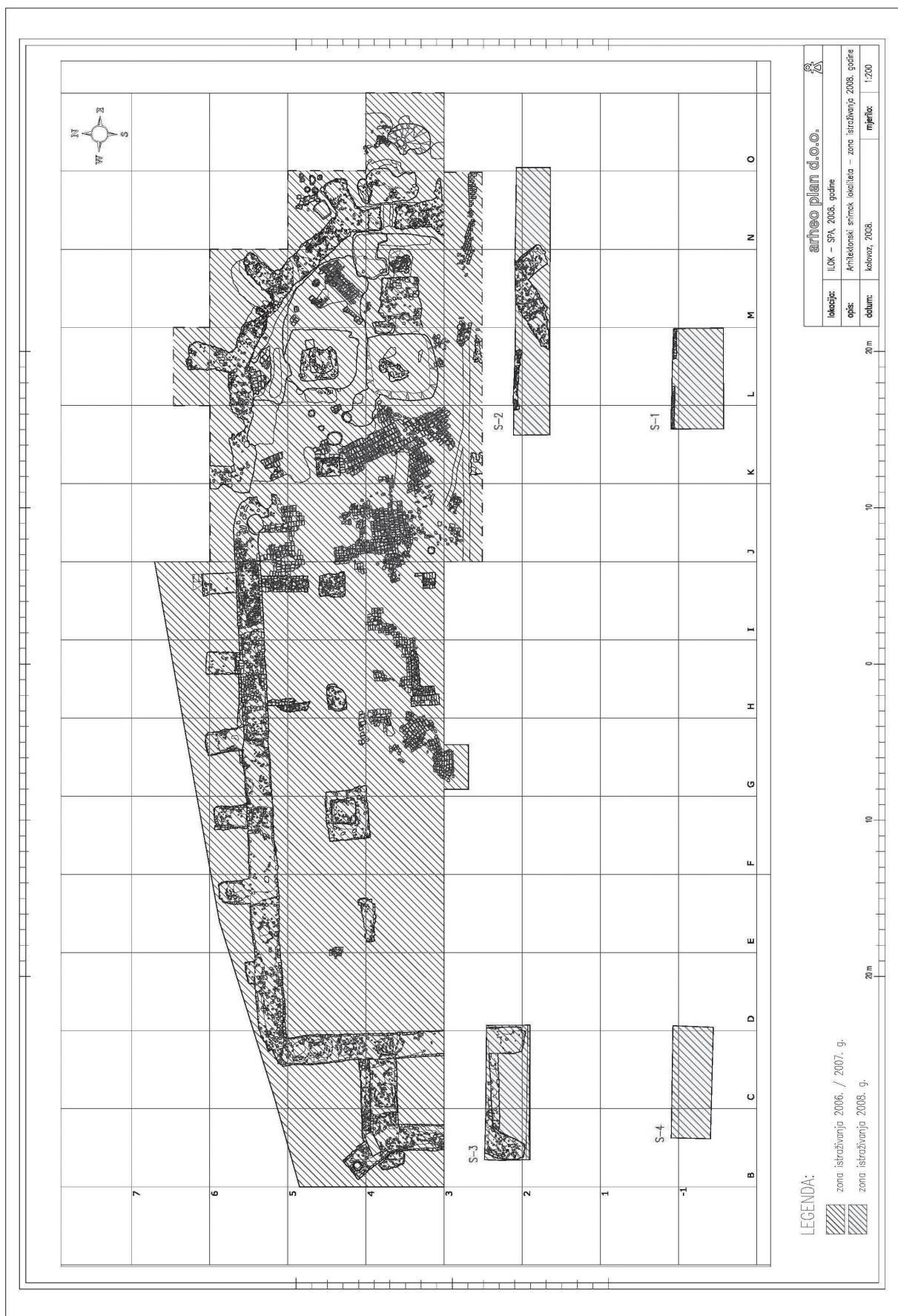
Na kraju istraživanja cijeli je teren prekriven geotekstilom i zatrpan pijeskom i zemljom.

Crkva Sv. Petra apostola

Taj lokalitet se istražuje od 2006. godine u okviru navedenog projekta. Arheološko istraživanje je bilo strogo vođeno okvirima zadanim naputkom Ministarstva kulture, kojim je određeno da se otvore dvije sonde kako bi se djelomice definirao južni dio crkve koji se ne nalazi ispod asfaltne ceste. Zbog planiranja premještanja instalacija u tom dijelu grada, uz sjeverno pročelje škole otvorene su još dvije sonde kako bi se utvrdilo postoji li na tome mjestu arhitektura ili samo arheološki slojevi.

Prva sonda otvorena je južno od crkve i ceste, uza samo sjeverno pročelje Osnovne škole, pred njezinim starim ulazom (ulaz u nekadašnju bolnicu). U ovoj sondi nije potvrđeno postojanje srednjovjekovne arhitekture, a pronađene su recentne instalacije vode, struje i kanalizacije koje su još u funkciji.

Druga sonda otvorena je uz sjeverni rub asfaltne ceste, gdje se očekivao nastavak zida apside. To je istraživanjem i potvrđeno. Zid je pronađen na 133,106 m, (na 90 cm relativne dubine), građen je od lomljenoga kamena i bijelosive žbuke. Otkriven je također i potpornjak koji je građen na isti način kao i zid apside, a građeni su zajedno. On je pronađen na visini od 132,956 m (1 m relativne dubine). Spoj apside i južnog zida nije istražen – vjerojatna je pretpostavka kako se on nalazi ispod asfaltne ceste ispred škole. U južnom profilu ove sonde nalazi se vodovodna salonitna cijev u zapuni od pijeska. Taj ukop i cijev vidljivi su samo unutar broda crkve, ali je za očekivati da je tim ukopom zid crkve oštećen. U toj sondi otkrivena su i tri energetska kabela koja nisu oštetila arhitekturu. Oni se

Sl. 2. Tlocrt bazilike Sv. Petra apostola (ArheoPlan d.o.o.)

Fig. 2. Ground-plan of the Basilica of St. Peter the Apostle (ArheoPlan d.o.o.)

javljaju u dijelu južnog profila sonde gdje se nalazi potpornjak i tu skreću na istok.

Treća sonda smještena je također sjeverno od asfaltne ceste na mjestu gdje su se očekivali zidovi južnog dijela zvonika. Oni su iskopavanjem i pronađeni, a dijelom su oštećeni instalacijama. Otkriven je južni dio zapadnog pročelja crkve, južni zid zvonika s podzidom te jugozapadni potpornjak zvonika. Svi ti zidovi su izgrađeni na način na koji je građen zapadni dio crkve tj. lica su sažidana od pravilno poslaganih opeka, dok je unutrašnjost podignuta od lomljenoga kamena i opeke te sivobijele žbuke. Zapadni zid pročelja crkve, južni zid zvonika i potpornjak građeni su zajedno, dok je podzid južnog zida zvonika zidan odvojeno. On je nalik podzidu koji se nalazi uza sjeverni zid zvonika, a njihova je uloga, pretpostavlja se, da uz potpornjake dodatno osigura statiku zvonika na pročelju crkve. U sjevernom profilu sonde vidljiv je ukop za plinovod koji se pruža u smjeru istok-zapad, a koji je ošteti južni zid zvonika. Uza zapadni rub sonde pruža se energetska kabel nekadašnje rasvjete u parku koji je ošteti zapadno lice potpornjaka. Uz južni profil pruža se ukop za salonitnu vodovodnu cijev (sjeverno od ceste postoji još jedna salonitna vodovodna cijev), koji je ošteti zid zapadnog pročelja crkve i južni dio

potpornjaka.

Četvrta sonda otvorena je preko puta prethodne, južno od ceste uza zid škole. Iskopom se stalo na 1,10 m relativne dubine (132,73-131,6 m). Otkopan je površinski sloj humusa i novovjekovni sloj. U ovoj sondi nije pronađena arhitektura.

Nalazi koji su pronađeni uglavnom su recentni, nešto manje su zastupljeni nalazi novovjekovnog razdoblja te je pronađeno svega nekoliko ulomaka prapovijesne keramike.

Ovogodišnjim istraživanjem dodatno je definiran te dokumentiran tlocrt gotičke crkve Sv. Petra apostola te su izvršena probna sondiranja uza školu kako bi se moglo planirati buduće premještanje komunalne infrastrukture.

Definiran je južni dio apside s potpornjakom te južni dio zvonika s potpornjakom i njegov spoj sa zapadnim pročeljem crkve. U sondama, uza samu školu, nije utvrđeno postojanje arhitekture koja bi se mogla oštetiti izgradnjom instalacija već samo postojanje arheoloških slojeva koje je u slučaju postavljanja instalacija prijedno potrebno istražiti do kraja u cijelom potezu pružanja tih instalacija.

Sve sonde su na kraju istraživanja prekrivene geotekstilom i zatrpane pijeskom, a snimljene su i apsolutne visine dna iskopa te točan položaj sonde.

Literatura

- Tomičić, Ž., Dizdar, M., Tkalčec, T., Ložnjak, D., 2001., Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih-Ilok, 24.09-19.10.2001., Institut za arheologiju, Zagreb.
- Horvat, Z., 2002., Analiza srednjovjekovne faze gradnje dvorca Odescalchi, PrilInstArheolZagreb 19, Zagreb, 195-212.
- Tomičić, Ž., 2003., Na tragu srednjovjekovnog dvora knezova Iločkih (Ujlaki), PrilInstArheolZagreb 20, Zagreb, 131-150.
- Tomičić, Ž., Dizdar, M., Tkalčec, T., Ložnjak, D., 2002., Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 03-28.06.2002., Institut za arheologiju, Zagreb.
- Tomičić, Ž., Minichreiter, K., Dizdar, M., Šiljeg, B., Jelinčić, K., Kalafatić, H., 2006., Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 18.4-13.10.2006., Institut za arheologiju, Zagreb.
- Tomičić, Ž., Minichreiter, K., Jelinčić, K., 2006., Stručno izvješće o arheološkim iskopavanju lokaliteta Ilok crkva Sv. Petra apostola 2006. g., 2006. Institut za arheologiju, Zagreb.
- Tomičić, Ž., Dizdar, M., Kalafatić, H., Turkalj, K., 2007., Izvješće o arheološkom istraživanju nalazišta Dvor knezova Iločkih u Iloku, 16.4 - 13.7. 2007., Institut za arheologiju, Zagreb.
- Tomičić, Ž., Minichreiter, K., Jelinčić, K., 2007., Arheološko iskopavanje lokaliteta Ilok - crkva Sv. Petra apostola 2006. g., AIA III, 17-20.
- Tomičić, Ž., Minichreiter, K., Jelinčić, K., 2007., Stručno izvješće o arheološkim istraživanjima lokaliteta Ilok - crkva Sv. Petra apostola, 2007. Institut za arheologiju, Zagreb.
- Tomičić, Ž., Minichreiter, K., Jelinčić, K., 2007., Ilok - crkva Sv. Petra apostola, HAG 3 (2006), 36-38.
- Terenska dokumentacija s arheološkog istraživanja Dvor knezova Iločkih 2006.-2008. g.

Summary

In June and July 2008, the last archaeological excavation project was conducted in Ilok, at the Castle of the Dukes of Ilok and the Church of St. Pe-

ter the Apostle sites, which is part of the project "Research, Reconstruction and Revitalisation of the Cultural Heritage of Ilok-Vukovar-Vučedol", supported by the Croatian Government and the European Development Bank. Research was conducted in line with the clearly defined guidelines of the Ministry of Culture, and its objective was to define single noteworthy elements. One of these was the considerable defensive entry structure on the eastern façade of the Odescalchi Palace, and another was the unexamined part of the Gothic Church of St. Peter the Apostle that could be excavated given the complex communal infrastructure. As for the church, it was necessary to find out whether there were pieces of architecture at two locations near the north façade of the Primary School, lying south of the fifteenth century Church of St. Peter the Apostle. The excavations at the site Castle of the Dukes of Ilok focussed on the area from the 2007 excavation line eastward over a length of 19.06 m and from the outbuilding toward the southern over a length of 15.51 m. The objective of the excavation was to ascertain where the continuation of the fortified entrance complex of the Castle of the Dukes of Ilok was in the ground-plan.

The walls of the entrance building were identified below a layer of shattered rubble covering a length of 14.62 m. They were damaged when outbuildings were constructed in the nineteenth century, and by recent installations. The total length of the entrance complex is 22.97 m, and the width 11.13 m. From historical sources, we learned that the outbuildings were burned down in the mid-twentieth century, so that their walls remained preserved only up to a height of two rows of bricks.

Excavations at the site of the Church of St. Peter the Apostle in 2008 were conducted at four locations. In the excavations of 2008, the southern part of the church ground-plan was defined at two spots with two trial-trenches placed on the northern side of the road. This enabled the excavation of the southern part of the apses with a support pillar, and the southern part of the bell-tower with a support pillar at the front of the church. Along with the bell-tower that was formerly in the middle of the church's west façade, an extension of the wall of the church's west façade was uncovered, which was otherwise constructed simultaneously with the bell-tower. Two trenches excavated along the northern façade of the primary school building south of the church in order to plan the position of all installations on the site did not reveal any pieces of architecture, but the existence of archaeological layers was ascertained.

At the end of the excavations, all trenches were covered by geotextile and then with sand and earth.